

DE NEOGOTISCHE KERKEN IN DE OOSTELIJKE VOERDORPEN IN HUN HISTORISCH KADER EN HUN RELATIE TOT HOMBURG EN BEUSDAAL

EINDWERK van: Wim Deliën t.b.v. de opleiding streekspecialist Voerstreek en omgeving d.d. 18 februari 2006

HERZIENE VERSIE: september 2007

INHOUDSTAFEL:

- 1) Twee nederzettingen op de dal flanken van een oude waterscheiding.**
- 2) De context van een kerkstichting.**
- 3) De stichting van de kerk en het ontstaan van de parochie Teuven.**
 - a) De oudst bekende schriftelijke bronnen.**
 - b) Het patrocinium.**
 - c) De uitgestrektheid van haar tiendrecht.**
 - d) De situering van de kerk.**
 - e) Archeologisch onderzoek.**
- 4) Maaslands-Romaanse stijl, de vermoedelijk oudste voorganger van de huidige kerken.**
- 5) Van de opmaat van de Neogotiek naar een huisstijl van het katholieke België.**
- 6) De Neogotische Sint-Pieterskerk van Teuven.**
- 7) De Neogotische Sint-Heribertuskerk van Remersdaal.**

Literatuurlijst

1) Twee nederzettingen op de dal flanken van een oude waterscheiding.

Wanneer je vanuit het grensdorp De Plank in de richting van Aubel gaat dan heb je even buiten de bebouwing van het dorp voorbij een aantal knobomen een mooi panoramisch uitzicht op het Gulpdal. In de verte zien we de ranke toren van de neogotische Sint Pieterskerk van Teuven. We zien de kerk in een mooi contrast met de achtergelegen bossen op de steile oost helling. Deze beboste helling vormt weer de waterscheiding tussen het Gulpdal en het Geuldal.

De weg waarop we ons bevinden ligt op de waterscheidingskam tussen de valleien van de Veurs en de Voer (rechts) en de Gulp (links). Feitelijk staan we hier boven op het plateau van Margraten, dat hier zijn grootste hoogte bereikt.

Wanneer we langs de zacht glooiende westhelling van het Gulpdal in de richting van de kerktoren van Teuven kijken dan is het nauwelijks te bevatten, dat het hoogteverschil tussen de plek bovenaan de Varnstraat en de Geul, diepgelegen in het dal, bijna 100 meter is. Zo'n 93 meter om precies te zijn. Wanneer we het guldal geheel onder water zouden kunnen zetten, dan zou de torenspits van de kerk daar helemaal in verdwijnen.

Wanneer we onze weg boven op het plateau voortzetten richting Remersdaal en Aubel, dan verdwijnt de weg even voorbij de Varnstraat in een groene tunnel, zo lijkt het althans. We zijn nu in het Veursbos. Dit bos gaat over in het Roode bos. Het zijn hellingbossen die op de armere en kalkrijke oost helling groeien. Hier treffen we ook de silexknollen aan die in de oostelijke voerdorpen vaak als bouw materiaal zijn gebruikt. Als bijzonderheid kunnen we nog vermelden, dat ergens onder onze voeten de lange spoorwegtunnel van Veurs ligt. Wanneer we nu het bos in zouden lopen in de richting van Teuven dan zouden we even buiten het bos in de weilanden van de zacht glooiende west helling de bakstenen luchtschacht kunnen zien.

Deze brede schoorsteen moet de luchtdruk en de dieseldampen van de treinen in de tunnel afvoeren. Het is een van de kleine landschapselementen, dat zo zijn eigen verhaal heeft. Even voorbij het Veursbos hebben we links een wijds uitzicht op het dal van de Remer, een zijstroompje van de Gulp. Als een sierlijke lantaarn steekt de klokkentoren en torenspits van de kerk van Remersdaal af tegen de achtergrond van het groene weidelandschap. Remersdaal zelf bereiken we via een steile afdaling langs holle- diep in het landschap ingesneden wegen. Het zijn wegen die luisteren naar mooie en oude namen als, Roozengaarden , Born en Billestraat. Van hieruit komen we in het centrum van Remersdaal, dat eigenlijk geen centrum mag heten want een echte dorpskom bezat Remersdaal niet. Het was een nederzetting met een open bebouwing in het landschap van verspreid voorkomende boeren hoeven, waarvan sommige zeer oude, zoals de hoeve “het Hoes” waarvan de gebouwen mogelijk staan op de plaats waar de ridders van Remersdaal, uit het geslacht Scavedris, hun middeleeuwse burcht hadden. Een ander voorbeeld van zo’n oude hoeve is het “Clermontshof” ook “Welschenhof” genoemd, deze hoeve was de zetel van de voormalige heerlijkheid, een leen van de Heren van Valkenburg. Deze voorbeelden geven ons ook enig inzicht in het complexe grondbezit in Remersdaal als gevolg van het feodale leenstelsel.

Zowel Teuven als Remersdaal zijn oude nederzettingen. De naam Teuven komt mogelijk al voor in een oud geschrift uit de dertiende eeuw van de abdij van Stavelot-Malmedy. In deze kopie uit de dertiende eeuw die mogelijk verwijst naar een oudere acte uit 720 staat Teuven vermeld als Tofino en Tofinum. De betekenis is niet geheel duidelijk maar het latijnse woord tofinus staat voor: “van tufsteen”. Tufsteen was een geliefd bouw materiaal bij de Gallo Romeinen. Dit materiaal werd uit de naburige Eiffel gehaald. Bij de vroege opgraving van een Romeinse villa in ’s Gravenvoeren uit de tweede eeuw is tufsteen in ruime mate aangetroffen. Restanten hiervan zijn nog terug te vinden in de Steenboskapel even ten westen van de buurtschap Schophem.

Een vroeg tufstenen kerkje of de winning van de wat hardere Gulpense kalksteen zou in deze redeneertrant de naam hebben kunnen geven aan dit oostelijke Voerdorp.

Bij de naam Remersdaal is het allemaal wat duidelijker. “Reinbretesdalo” wordt al vermeld circa 1050 door de monnik Stepelinus van de abdij van Sint Truiden in zijn geschrift: “De miraculis Sancti Trudonis” (over de wonderen van de heilige Trudo). Een kopie van dit werk, uit het einde van de elfde eeuw, bevindt zich momenteel in het “British museum in Londen”. In dit werk heeft Stepelinus meer dan honderd wonderen van de heilige Trudo beschreven. Raginaberhtas dala (het dal dat toebehoort aan Raginaberht) komt zowel in de Germaanse- als in de Romaanse schrijfwijze voor Rembievaz/Rembierval.

Zowel bij Remersdaal alsook bij Teuven is de invloed van het Romaanse taaleiland Aken Vaals merkbaar. Deze regio heeft in de 5^e eeuw deel uitgemaakt van het Germaans Romaanse menggebied. De Romaanse taal hield hier langer stand onder invloed van de Romeinse centra Tongeren, Maastricht en Aken. Ten zuiden van Vaals vinden we deze Romaanse invloed naast de plaatsaanduidingen Rembierval (Remersdaal) en Tofinum (Teuven) ook terug in de schrijfwijzen van Moresnet ontstaan uit “mansionile” (huisje) en Balen, Bailus (9^e eeuw) ontstaan uit het Romaanse Baculavus.

Het is aannemelijk dat in de tiende eeuw de germanisatie van dit Romaanse taaleiland zich feitelijk heeft voltrokken. De plaatsnaam Tofinum heeft zich dan door klankevoluties ontwikkeld tot Teuven.

Er zijn nog andere redenen om aan te nemen dat zowel Teuven als Remersdaal oude nederzettingen zijn. Zowel het Geuldal als het Gulpdal vormen met de Maasterrassen van ’s Gravenvoeren een voortzetting van de vruchtbare leemhoudende grond (löss) van droog Haspengouw. Deze vruchtbare gronden waren tijdens de Romeinse overheersing tegen het

einde van de vierde eeuw volledig in cultuur gebracht. Dit blijkt onder andere uit de vele opgravingen van Romeinse villa's die uit dit gebied bekend zijn en uit de vele plaatsnamen en soms ook nog verkavelingspatronen, zoals de blokkenstructuur, die terug te voeren zijn tot de Romeinse periode. De vruchtbaarheid van deze gebieden was dermate groot, dat de opbrengst van het land op gelijke percelen meer dan vier keer zo groot was dan op de zandgronden in de Kempen. Ook in het Kempense Hoogeloo is een Romeinse villa opgegraven wat er op kan wijzen, dat de in cultuur gebrachte vruchtbare gronden niet voldoende opbrengst hadden om de Romeinse legioenen van voedsel te voorzien, zodat men ook de bossen vanuit de beekdalen in de Kempen in ontginning nam.

De omvangrijke Romeinse villa uit de tweede eeuw in 's Gravenvoeren maakt het aannemelijk dat ook in het Gulpdal al vroeg gronden in cultuur zijn gebracht en mogelijk van hieruit zijn uitgebaat. In zijn algemeenheid kan men zeggen dat de oudste nederzettingen zich vanuit de dalen hebben ontwikkeld in een waterrijke omgeving dichtbij de talrijke bronnen die als drinkwater konden dienen voor de mens en dichtbij de Gulp en zijn zijstroompjes die een drinkwaterbron vormden voor het vee. De oude nederzettingen werden altijd gesticht op de grens tussen de wat hoger gelegen akkers en de wat lager gelegen weilanden die grensden aan de rivier of beek. Zo had men aan de ene kant van de boerderij het vee grazen en aan de andere kant zaaide en oogstte de boer zijn graan en door het geleidelijk in cultuur brengen van de hellingen ontstond mettertijd het graftenlandschap.

Het aanleggen van graften was al in gebruik bij de boeren die leefden in het gebied tussen Maas en Schelde voor de Romeinse overheersing. Julius Caesar schreef al in de "Bello Gallico" (Oorlog in Gallië) over de obstakels van ondoordringbare hagen tijdens een tocht naar de noordelijke grens van het Romeinse rijk. Het waren boompjes waarvan de stam was afgezaagd en waarbij de zijtakken en scheuten in elkaar werden gevlochten.

Hoewel Teuven wordt gezien als een komdorp is het hier geschetste nederzettingsspatroon nog goed waar te nemen. Wanneer we vanuit Nurop de weg volgen door de dorpskom van Teuven richting Sinnich dan vormt deze weg de oude scheiding tussen nat en droog land. Links van deze weg was weidegebied tot aan de Gulp. Dit patroon is nog enigszins te zien wanneer we vanuit het dorpsplein onder de kerk de dorpsstraat volgen richting kloosterhofstraat, dan vinden we de oude hoeven aan de rechter zijde van de straat te beginnen bij de voormalige vakwerkboerderij van de familie Houben, waar nu Herberg Moeder de Gans gevestigd is en vervolgens de wat hoger gelegen Kloosterhof.

Links van de dorpsstraat bestaat ook nu nog grotendeels uit weiland en vormde in vroeger tijd het weidegebied tot aan de Geul.

In Remersdaal is dit patroon niet zo duidelijk, hier lagen de boerderijen komend vanuit Teuven voornamelijk rechts van de Dorpsstraat wat meer verspreid in het landschap. Ook de oude kerk, gelegen op een terp aan de Born, lag vermoedelijk op de scheiding tussen akkergrond en weiland. Sinds de vergroening van het landschap in de achttiende eeuw, waarbij akkerland werd omgezet in grasland is dit patroon nauwelijks nog te zien.

De plateaus zijn pas veel later vanuit de daldorpen in cultuur gebracht, de hoeve Gieveld in Teuven kan hierbij als voorbeeld dienen, het is een laatmiddeleeuwse ontginning van de abdij van Sinnich. Plateaudorpen zoals bijvoorbeeld de Plank zijn dan ook veel jonger.

We hebben hiervoor gesproken over het belang van bronnen als drinkwater voor mens en dier. Zowel in Teuven als in Remersdaal vinden we nog een dorpsbron. Deze bronnen konden ontstaan door de waterkerende kleilaag die onder in de bodem van het Gulpdal ligt, het zogenoemde Vaalser groenzand. In Remersdaal vinden we deze dorpsbron aan de Born, in een mooi brongebouwde van hardsteen uit het jaar 1859.

In Teuven ligt de bron aan het einde van een gemeenteweg die loopt vanaf de Dorpsstraat tussen Herberg Moeder de Gans en Hotel The Kings Head Inn. Tot ongeveer 1840 was dit de oude weg naar Sinnich. Via een steile stenen trap kom je bij de bron. Kadastraal ligt de bron

op het terrein van Herberg Moeder de Gans. Maar de waard vindt het niet erg wanneer je hier je dorst komt lessen. Kijk dan wel even of het water geschikt is voor consumptie, want een keer per jaar wordt het bronwater door de gemeente Voeren gekeurd. De laatste jaren vermeldt het label dat er teveel nitriet in het water zit en dat het niet geschikt is voor consumptie.

2) De context van een kerkstichting

Al voor de komst van het christendom zijn er in de streek getuigen van religieuze beleving aan te wijzen. Zo stond er stroomafwaards vanuit Teuven in Gulpen een Romeins heiligdom. Ook in Maastricht is binnen het Castrum (vesting) een Romeinse godenpeiler opgegraven, en de huidige Onze Lieve Vrouwe kerk is gebouwd op de plaats van een Romeinse tempel. Deze kerk is zo goed als zeker de voormalige bisschopskerk van de vroege bisschoppen die waren aangesteld in de Civitas Tongeren.

De kracht van het vroege Christendom in de Maasstreek vloeit voort uit het gegeven, dat deze religie al vroeg beschikte over eigen schriftelijke bronnen, en het feit, dat ze al vroeg een krachtige geografische spreiding nastreefde binnen de grenzen van het Romeinse Rijk. De synode van Serdica (Sofia) had in 342 voorgeschreven overal bisdommen op te richten. En zo kan ene Servatius, die bij deze synode aanwezig was, de eerste bisschop van Tongeren zijn geweest. We hoeven in deze beginfase nog niet meteen te denken aan een kerkgebouw.

Waarschijnlijk zijn de eerste christenen hier met hun bisschop samengekomen in een huiskapel van een Romeinse villa, zoals ook is aangetoond in het Italiaanse San Piero el Grado, een kustplaatsje bij de stad Pisa, waar zoals de legende verhaalt de heilige Petrus met zijn volgelingen aan wal is gegaan bij een van zijn reizen.

Resten van een zeer vroege basiliek uit de vijfde eeuw zijn gevonden onder de fundering van de huidige Onze Lieve Vrouwe Basiliek van Tongeren.

De erkenning als staatsgodsdienst binnen het Romeinse Rijk van het christendom in het jaar 391 zal zeker een krachtige impuls hebben gegeven aan deze nieuwe, uit het jodendom voortgekomen, oosterse religie. In hoeverre dat ook in onze streken heeft doorgewerkt is maar zeer de vraag. Servatius stierf en werd begraven in Maastricht. Hij had zich in deze opkomende handelsstad gevestigd nadat Tongeren was verwoest.

Het christendom zal zich in die tijd beperkt hebben tot de stedelijke centra en hun directe omgeving zoals mogelijk is af te leiden uit het gevonden Christusmonogram in Rekem dat uit de vierde eeuw kan stammen.

Het is wel zeker dat het christendom ook hier moest concurreren met de bij de Romeinse legionairs populaire uit Perzië afkomstige Mithrascultus. Bij een nog in gang zijnde opgraving in de kelders van een woning in de Rechtstraat in Wijk (Vicus) Maastricht, zijn de vermoedelijke restanten van een Mithrastempel aangetroffen.

Over de missioneringswerkzaamheden van de bisschoppen van Tongeren/Maastricht tot in de zesde eeuw is niets bekend. Wel kunnen we uit een vroeg middeleeuwse graftraditie en heiligenverering van enkele vroege Maastrichtse bisschoppen, Domitianus en Joannes Agnes in Hoei en Perpetuus in Dinant afleiden, dat het Maasdal al vroeg gekerstend was. We moeten dan denken aan een geografisch gebied rondom de Maas van even ten noorden van Maastricht tot Givet in het zuiden.

De eerste zogenaamde Frankische missie in het gebied tussen Maas, Rijn en Moezel werd in gang gezet door koning Theuderich (511-533). Hij begon met de restauratie van een al eerder gevestigd christendom door het zenden van geestelijken vanuit Aquitanië en het aansturen van de kerkgemeenschappen vanuit het bisdom Trier als gevolg van het tijdelijk vacant zijn van meerdere bisschopszetels, waaronder die van Tongeren/Maastricht.

Bekend gebleven onder deze rondreizende missionarissen uit Aquitanië is Amandus die in 646 bisschop werd van Maastricht. Hoewel hij deze post maar drie jaar heeft bezet is het zijn grote verdienste dat hij op het grondgebied van het tegenwoordige België diverse kloosters heeft gesticht. Deze kloostersteunpunten waren samen met de Dom- en kapittelscholen van een bisschopszetel ankerpunten in de ontwikkeling van de religiositeit en de schriftcultuur.

Voor de kerstening van de frankische domeinen buiten de stedelijke centra in het Maasgebied is de stichting door Remaclus van de dubbelabdij Stavelot Malmedy omstreeks 650 van grote betekenis geweest. De uit zuid Frankrijk afkomstige Remaclus was monnik geweest in het beroemde klooster te Luxeuil in de Vogezen. Dit klooster was tegen het eind van de zesde eeuw op de restanten van een Romeins kuuroord gesticht door Columbanus. Hij bracht het ascetische, op boetvaardige discipline gestoelde monnikendom, vanuit Ierland naar het noorden van Gallië. Hier kreeg hij veel aanhang onder de Frankische elite. In die traditie staat ook Sint Eloy de koninklijke muntmeester en de latere bisschop van Noyon. Hij stichtte het klooster Solignac bij Limoges, waarvan Remaclus in 632 de eerste abt was. Met Remaclus krijgen we in het Maasdal de eerste ascetische bisschop die volgens de Ierse traditie naast bisschop ook abt was van het klooster Stavelot Malmedy. Ook zijn opvolgers Lambertus en Hubertus staan nog in deze ascetische en missionaire traditie.

De invloed van de monniken van de abdij Stavelot op het achterland van het maasdal blijkt onder andere uit de vroege stichting van een kerk in Verviers, die hier al tegen het einde van de zevende eeuw vanuit deze abdij werd gevestigd.

Ook de vermelding van Teuven aan het begin van de achtste eeuw in de registers van deze abdij maakt het aannemelijk dat er ook in het Gulpdal al vroeg rechten en bezittingen waren. Toch moet vooral ook het tiendrecht voor de eigenaren van de domeinen een belangrijke motivatie zijn geweest voor het stichten van een zogenaamde "eigen kerk".

Deze tienden, die op het tweede concilie van Macon in 585 kerkelijk werden ingesteld, zijn door Pepijn de Korte in 764 officieel in onze gewesten ingevoerd. Ze waren bestemd voor het onderhoud van de geestelijkheid en voor de armen. Ook het kerkgebouw diende uit de opbrengst ervan te worden onderhouden.

De tienden waren een zakelijk recht, dat op eigendommen beruhte onafhankelijk van de eventuele eigenaar. Ze hadden voornamelijk betrekking op het tiende deel van de opbrengst van akkerbouw en veeteelt. De grote tienden, ook wel garf- of zaktienden genoemd, werden voornamelijk geheven op graangewassen.

De kleine- of smalle tienden werden onderverdeeld in de groene tienden zoals erwten, bonen, uien, en de bloed- of vleestienden die werden geheven van vee zoals biggen, koeien, lammeren, of bijproducten daarvan, onder andere wol.

Ook was er een onderscheid in oude- (bestaande) en nieuwe tienden, ook wel novaal-tienden genoemd. De novaal tienden werden geheven op producten van nieuw ontgonnen land of voor de streek nieuwe gewassen op oude grond.

De stichting van een kerk en het daaraan verbonden tiendrecht was naast een religieuze vooral ook een economische activiteit. Gedurende de gehele middeleeuwen zal het tiendrecht als onderdeel van het recht op "eigen kerken" een belangrijk bestanddeel van de goederen complexen en de eigendomsrechten blijven uitmaken van zowel de adelstand op alle niveaus, de kloosters en de kapittels, alsook de goederen die verbonden waren aan een bisschopszetel. Zo blijkt het patrimonium van de graaf van Loon voornamelijk te bestaan uit "eigen kerken". Het is dan ook niet verwonderlijk, dat het recht op "eigen kerk" en het daaruit voortvloeiende tiendrecht en het benoemingsrecht van de pastoor gedurende het ancien regime aanleiding was tot geschillen en conflicten. Het is vaak dankzij deze geschillen dat veel namen van kerken, parochies en eigenaren terug te vinden zijn in schriftelijke bronnen.

3) De stichting van de kerk en het ontstaan van de parochie Teuven

De oude kerspels waren vaak zeer uitgestrekt; er stond een kerk die in oude akten werd aangeduid als “ecclesie”. Hieruit kunnen we dan afleiden dat we te doen hebben met een volwaardige kerk, met een eigen priester en het recht om er te mogen dopen en huwelijken in te zegenen. Een ander kenmerk van de oude kerspels was dat er bij de kerk ook recht gesproken werd voor een bepaald rechtsgebied. Deze kerken waren vaak ook de moederkerk van waaruit kapellen in de andere nederzettingen van het kerspel werden bediend. De kerk van 's-Gravenvoeren is zo'n oude moederkerk met een plaats “de Pley” waar recht gesproken werd.

Ook de kerk van Teuven schijnt de moederkerk te zijn geweest van zo'n oud kerspel in het Gulp- en Geuldal. Ook hier was een plaats onder aan de kerk waar recht werd gesproken. Die plaats staat bij de oudere dorpsbewoners ook nu nog bekend als: “op gen Kaks”, hier werden misdadigers aan de schandpaal te kijk gezet “aan de kaak” gesteld. Ook in Aken voor de Pfalz van Karel de Grote was een gerechtsplaats met die naam. De benaming van deze gerechtsplaatsen is ontstaan vanuit het oprichten van walviskaken als rechtsteken. Deze reusachtige kaken kwamen beschikbaar na het verwerken van aangespoelde walvissen. Op het Waddeneiland Schiermonnikoog kan men in de dorpskern nog steeds twee walviskaken bekijken die nu de toegang van een woning markeren.

Om de ouderdom van een kerkstichting bij benadering te kunnen vaststellen kunnen we gebruik maken van een werkmodel dat ik al eerder heb ontwikkeld en toegepast bij de Kempense parochie Enschoot bij Tilburg. Dit werkmodel stoelt op de beantwoording van een vijftal invalshoeken, die vervolgens in hun samenhang een aanwijzing kunnen geven met betrekking tot de ouderdom van de betreffende kerk. Deze invalshoeken zijn:

- a) De oudst bekende schriftelijke bronnen.
- b) Het patrocinium.
- c) De uitgestrektheid van haar tiendrecht.
- d) De situering van de kerk.
- e) Archeologisch onderzoek.

De oudst bekende schriftelijke bronnen.

In de “Archives de l' état” in Luik wordt een acte bewaard afkomstig van de dubbelabdij Stavelot Malmedy die dateert van 3 december uit de dertiende eeuw. Het is een kopie van een oudere acte die volgens de gerenommeerde naamkundige en bronnenkenner professor M. Gijsseling mogelijk betrekking heeft op een oudere acte van de abdij uit het jaar 720.

In dit oude geschrift wordt een “Tofinum” vermeld dat door Gijsseling niet zonder reden wordt gelijkgesteld met Teuven. Klaarblijkelijk heeft Gijsseling die op het gebied van plaatsnamen zeer deskundig is geen andere plaatsen kunnen vinden die eveneens aanspraak zouden kunnen maken op deze vroeg middeleeuwse naam.

Bij gebrek aan nadere gegevens kan ik over de inhoud van de acte niets vermelden maar ik veronderstel naar analogie van die tijd dat het een schenking van domeingoederen betreft van een frankische grootgrondbezitter. De bisschop en abt Willibrord ontving in die tijd ook veel domeingoederen die hij naliet aan de abdij van Echternach. Het motief van deze schenkingen stoelde nogal eens op de verwachting dat er op hun domein een kerk kon worden gesticht, waar ze dan eventueel zelf begraven konden worden. Of zoals bij schenkingen aan de abdij van Sint Trudo blijkt, dat de schenker zijn graf zou vinden in de kloosterkerk, dicht bij het altaar, zodat zijn ziele heil altijd zou worden meegenomen in de gebeden en de altaarvieringen van de monniken. Ook is het denkbaar dat deze schenkingen nogal eens onder politieke druk van de hofmeiers en latere Karolingische vorsten tot stand zijn gekomen, immers in hun zucht

naar politieke- en grondheerlijke macht in hun strijd met de merovingische koningen kon men via het voogdijschap van een abdij toch invloed krijgen op de domeinen die nog niet tot hun persoonlijke bezittingen behoorden. De hofmeiers de Pepiniden en de latere Karolingen blijken veel grondbezit te hebben verworven in het Maasgebied. Hier lag ook hun stamgebied. Het graafschap Voeren en het latere graafschap Dalhem komt voort uit Karolingisch koningsgoed. Ook tussen Teuven en Aken en in het Land van Herve lagen veel domeinen van het Mariënstift in Aken die voor het overgrote deel afkomstig waren van schenkingen door Karolingische vorsten.

Teuven zelf behoort in dit gebied tot de zeldzame plaatsen die niet voorkomen onder de bezittingen van het Onze Lieve Vrouwenstift in Aken, een gegeven dat ondersteunend kan zijn voor een mogelijk al vroege relatie met de abdij van Stavelot. Deze relatie kan door uitruil van rechten van abdijsgoederen of een andere vorm van vervreemding van rechten in een latere tijd zijn beëindigd.

De kerk zelf wordt pas voor het eerst vermeld tegen het einde van de dertiende eeuw in 1290.

Het patrocinium.

Hoewel de beschermheilige van een kerk niet altijd een betrouwbare gids hoeft te zijn voor het bepalen van de ouderdom van een kerkstichting, is het als hulpmiddel zeker bruikbaar. Het patronaat kan in samenhang met andere gegevens een aanwijzing geven omtrent de vroegste periode van een kerk.

In het algemeen is de keuze van een kerkpatroon sterk historisch bepaald, afhankelijk van de eigentijdse heiligenverering en van de voorkeur van een kerkstichter, soms ook van rechtsverbanden en eigendommen van bisdom, kapittel of klooster. Zo is van Willibrord bekend dat hij een aantal domeinkerken in Texandrië toewijdde aan de apostelheiligen Petrus en Paulus en aan Maria. Tijdens zijn bezoeken aan de Paus in Rome had hij relieken meegekregen. Soms bestond zo'n reliek uit een stukje bot, nagel, een haar, of een stukje stof van een kledingstuk van de heilige. Vaak waren het ook contactreliken ook wel lapjesreliken genoemd, dit was een stukje stof dat in aanraking was geweest met een echte reliek van de heilige. Het al dan niet beschikbaar zijn van relieken zal dus ook medebepalend geweest zijn bij de keuze van een kerkpatroon.

Met de keuze voor de apostelheiligen Petrus en Paulus sluit Willibrord aan bij een oudere traditie in onze gewesten die we ook al bij bisschop Amandus tegenkomen.

Ook aan Lambertus werd al kort na zijn dood een kerk toegewijd. De kerk van Bakel in Texandrië, die waarschijnlijk even voor 721 door ene Herelaef als "eigen kerk" was gesticht, is zo goed als zeker door Willibrord toegewijd aan Petrus en Paulus en Sint Lambertus. Het is dus goed mogelijk, dat ook de kerk van 's-Gravenvoeren al vroeg in bezit is van het Lambertuspatrocinium. In een studie naar de geografische verspreiding heeft de volkskundige professor Mathias Zender meer dan 800 plaatsen in kaart gebracht waar Lambertus in de middeleeuwen werd vereerd.

Nu is het probleem dat de kerk in oude schriftelijke bronnen meestal werd aangeduid met de plaats waar ze lag en niet met het patrocinium, soms kunnen visitatierapporten van het bisdom Luik uitkomst bieden. De zogenaamde Luikse pouillé's en de daarin verwerkte lijsten van benefities brengen naast de plaatsaanduiding van een kerk soms ook klaarheid in de patroonheilige.

Zo ook in Teuven hier wordt de kerk in 1613 al vermeld met het enkelvoudige patronaat van Sint Pieter. Dit patrocinium beschikt in de Maasstreek over oude papieren. Al in de oudste levensbeschrijving van Lambertus wordt al vermeld, dat de uitvaartmis plaats vond in de "Basilica Sancti Petri" hiermee wordt, zo goed als zeker, de voormalige bisschopskerk, de huidige Onze Lieve Vrouwebasiliek in Maastricht bedoeld. Ook de grafkerk in Luik, die Hubertus in de achtste eeuw voor zichzelf liet bouwen, wijdde hij toe aan Sint Petrus.

Niet ver van Teuven in Weerst staat ook een Sint Pieterskerk die wordt gezien als de zetel van een oude parochie.

Een andere plaats in het Maasdal heeft al vroeg de naam van haar beschermheilige aangenomen. Het is Sint Pieter bij Maastricht. Hier wordt al een zaalkerkje vermoed tussen de jaren 800 en 1000. Dit is ook de periode waaraan wordt gedacht bij kerkstichtingen met het Sint Pieterspatronaat; tussen 800 en 1000.

Het is in dit verband opmerkelijk, dat de Sint Pietersstiftkerk in Luik grotendeels in bezit was van de grondheerlijkheid Homburg. Het gelijknamige kapittel bezat er ook de tienden en het begevingsrecht van de kerk. Ook deze kerk die al in 1337 wordt vermeld was waarschijnlijk een hulp- of dochterkerk van die van Teuven.

De kerk van Remersdaal staat onder het dubbelpatronaat van de Heilige Heribert en de als herderin afgebeelde Sint Geneviève. Hun levensloop zal verderop nog aan de orde komen. In dit verband is het van belang te weten dat Herbart kanselier was van keizer Otto de IIIe. Hij was aartsbisschop van Keulen alsook stichter van het Benedictijnen klooster in Deutz en van het kanunnikenstift van de heilige Apostelen in Keulen. Hij is op 16 maart 1021 in Deutz overleden en is daar ook begraven. Zijn lichaam werd bijgezet in de reliekschrijn op het hoogaltaar van de naar hem vernoemde kerk in Deutz. Hij werd stadspatroon van Deutz en van hieruit zal zijn verering zich hebben verbreid onder de Rijksadel, waartoe Heribert zelf behoorde, en onder invloed van het aartsbisdom Keulen.

Heribert is waarschijnlijk de patroonkeuze van de heer van Remersdaal uit het geslacht Scavedris, deze keuze sluit nauw aan bij de op het Rijnland georiënteerde geslachten. De verbreiding van dit patrocinium moeten we op zijn vroegst plaatsen eind elfde eeuw. Geneviève was een merovingische heilige en haar verering kent in Frankrijk een zeer lange traditie. Ik houd het voor mogelijk dat de eerste kapel of kerk Genovefa als patrones heeft gehad, ze zal haar verering hebben gevonden bij de half vrije boeren en ontginners.

De uitgestrektheid van haar tiendrecht.

Met de beschrijving van het tiendrecht kunnen we niet voorbijgaan aan de complexe grondgeschiedenis en territoriale ontwikkeling van de parochie Teuven.

In het gehucht Nurop even ten noorden van de Teuvense kerk vinden we een vroeg element in de grondgeschiedenis van deze streek. Hier lag een laathof van het Onze Lieve Vrouwe kapittel in Aken. Het was een rechtbank in grondgeschillen tussen de aanvankelijk half vrije boeren, de laten, en het kapittel als bezitter van landerijen en van heerlijke rechten.

Dit kapittel, dat kort voor het jaar 800 door Karel de Grote als abdij is gesticht behoorde tijdens de middeleeuwen samen met het Sint Servaas kapittel in Maastricht en het Kathedrale Sint Lambertus kapittel in Luik tot de rijkste stichtingen van het bisdom Luik. Het Akense kapittel beschikte over 40 prebenden, dit betekent dat 40 kanunniken een jaargeld ontvingen waar ze volgens hun stand, vaak was dit de adelstand, vorstelijk van konden leven.

De meeste bezittingen van het Mariënstift vinden hun oorsprong in Karolingisch koningsgoed want in 888 bevestigde koning Arnulf dit kapittel in het bezit van het een negende deel van de opbrengst van 43 keizerlijke domeinen, waaronder Gemmenich. Zijn voorganger Lotharius II had deze rechten in 869 al eens laten vastleggen. Gemmenich was al in de Karolingische periode het centrum van een uitgestrekt koninklijk domein.

In de gehele streek tussen Aken de Maas en de Vesdre vinden we uitgebreide bezittingen van het Mariënstift en daarmee relictien van oud Karolingisch bezit, onder andere in Moresnet, in Monzen, en in Baelen.

In de loop van de tiende en de elfde eeuw krijgen leden van de rijksadel via het leenstelsel steeds meer grip op de domeinen in het Karolingische stamgebied. Zo is de heerlijkheid Remersdaal in de tiende eeuw zo goed als zeker in bezit van de Lotharingse graaf Immo.

Deze graaf die zijn burcht had in Chèvremont bij Luik had veel bezittingen in de Luijgouw, waartoe de huidige Voerstreek behoorde, en in de Maasgouw.

Door een grondruil in 966 tussen graaf Immo en het Onze Lieve Vrouwekapittel in Aken komen de bezittingen in de Luijgouw, waaronder vermoedelijk ook Remersdaal in handen van het Akense Kapittel

De graaf en latere hertog van Limburg is waarschijnlijk al vroeg in bezit van de kerk en van de heerlijkheid Teuven. Al in 1064 wordt Waleram ofwel Udo als graaf vermeld, hij bezat een domein in de boven- en benedenloop van de Vesdre samen met de omliggende beboste vlaktes. Hij bouwde in Limburg een versterkt kasteel en vestigde er zijn residentie. Dit domein vormde de kern van het latere Hertogdom.

Walram was een schoonzoon van Frederik van Luxemburg hertog van Neder Lotharingen, van hem erfde hij mogelijk het Land van Herve en vermoedelijk ook de kerk en de heerlijkheid Teuven. Deze grondheerlijkheid zal door de graaf weer in beheer zijn gegeven aan een leenman waarvan we de naam niet kennen maar waarvan de rechten wel bekend zijn. En dit gegeven brengt ons weer bij het tiendrecht en het patronaatsrecht als wezenlijke elementen van een zogenaamde “eigen kerk”.

Teuven vormde samen met Beusdaal en Sippenaken een heerlijkheid. De heer van Teuven was de belangrijkste tiendheffer van de kerk van Sippenaken en hij bezat ook het recht om er de pastoor te benoemen. Deze kerk, die al in 1333 staat vermeld wordt gezien als een hulp- of dochterkerk van Teuven. De eerst gekende heren van Teuven waren de heren van “Te Beuken” (Hendrik Kapelle) ze worden in 1370 vermeld en ze waren rechtstreekse vazallen van de hertog van Limburg.

Over het tiendrecht van de moederparochie Teuven worden we pas in de zeventiende- en achttiende eeuw geïnformeerd. De tienden werden verdeeld tussen vier partijen. Een deel ging naar de heer van Beusdaal, een ander deel ging naar de heer van het Clermontshof in Remersdaal dat weer een leen was dat afhing van de heer van Valkenburg, een ander deel ging naar de abdij van Sinnich en een laatste deel ging naar de pastoor. We zien hier dat de tienden die oorspronkelijk waren bedoeld voor het onderhoud van de kerk, de armen van de parochie en voor de pastoor, nog maar voor een klein deel van dat doel werden aangewend.

De positie van Remersdaal binnen de moederparochie Teuven is lastig te beoordelen vooral ook omdat de laatmiddeleeuwse situatie in Remersdaal meerdere heerlijkheden kent waaronder allodiaal of vrij eigen goed in Opsinnich met kasteel en hoeve. Daarnaast is er “het Hoes” de vermoedelijke residentie van het riddergeslacht Schavedries en tevens zetel van de heerlijkheid Remersdaal, dat weer een leen was van de heer van Valkenburg.

Het zal dit kasteel zijn dat door Hertog Jan I van Brabant in 1285 werd verwoest.

Feit is, dat de kerk in 1558 wordt vermeld als een kapel die afhangt van de kerk van Teuven. Vanaf de zeventiende- en achttiende eeuw werd ze bediend door de pastoor van Teuven, die er ook het dooprecht had. Misschien is dit dooprecht nog een overblijfsel uit de tijd dat Remersdaal nog geen zelfstandige kerk had en geheel of gedeeltelijk deel uitmaakte van de moederparochie Teuven

Toch meen ik te moeten concluderen dat de Heribertuskerk gesticht is als een “eigen kerk” omdat het begevingsrecht (het recht om de pastoor te mogen benoemen) in handen was van de heer van Remersdaal. Waarschijnlijk is de kerk door de heren van Remersdaal van het geslacht Scavedris gesticht met de steun van hun leenheer de Hertog van Limburg en met medewerking van het Onze Lieve Vrouwe kapittel in Aken. Deze adellijke familie was vermoedelijk de plaatselijke voogd van dit kapittel. Ook de tienden van Remersdaal blijken in 1290 in bezit te zijn van de heren van Remersdaal. Al deze elementen maken het meer dan waarschijnlijk dat zij de stichters zijn van de Heribertuskerk.

Voor een gedeeltelijk reconstructie van de heerlijkheidsrechten in Remersdaal wil ik, vanuit de schaarse gegevens die mij bekend zijn en onder voorbehoud van nieuwe gegevens en daaruit voortvloeiende inzichten, hier toch een poging wagen om enige klaarheid in deze kwestie te brengen.

De Valkenburgse lenen in Remersdaal zouden kunnen voortkomen uit het persoonlijk bezit van Thibald van Voeren. Deze Thibald huwde Guda de kleindochter van Ermingardis van Grandpré.

Irmgard was de nicht van keizer Hendrik III, die haar in 1041 een aantal goederen had geschonken waaronder de “villa Falckenberg”. Het betreft hier waarschijnlijk Oud Valkenburg met kasteel “Genhoes”.

Deze Thibald van Voeren wordt tot op heden gezien als de oudst bekende heer van Valkenburg. We moeten dan denken aan einde elfde begin twaalfde eeuw. Op het moment dat hij zijn persoonlijke goederen en rechten inbrengt in de hoge heerlijkheid Valkenburg, kan hij ook in bezit zijn geweest van dat deel van de tienden van Teuven, die we in latere tijden geleverd zien aan het Clermontshof.

Hoe we deze tienden zelf moeten duiden, blijft een lastige vraag. Deze tienden kunnen een overblijfsel zijn van een mogelijke bijdrage van de moederparochie Teuven aan een nieuwe dochterkapel of kerk in Remersdaal. Ook kunnen deze tienden deel hebben uitgemaakt van het goederencomplex van Thibald van Voeren.

De situering van de kerk.

Het kerkgebouw van Teuven ligt op de waterschijding tussen twee zijstroompjes van de Gulp. De dalrug tilt de kerk hoog boven de omgeving uit. Dit effect wordt nog eens versterkt door het hoge kerkschip en door haar ranke neogotische toren. Aan de west- en zuidzijde is goed waar te nemen dat het gebouw op een kunstmatig opgeworpen heuvel ligt, een motte. Een dergelijke kerksite treffen we ook aan in Bemelen en in Remersdaal bij de voormalige kerk. Aan de zuidzijde valt het hoogteverschil tussen het niveau van de kerkvloer en de dorpsstraat voor een deel te verklaren door het steeds dieper insnijden door gebruik en door uitspoeling van de holle weg die hier langs de kerk door het Gulpdal liep. Daarbij is de huidige kerk waarschijnlijk ook nog eens hoger komen te liggen, omdat men in het verleden de gewoonte had om een afgebrande- of verwoeste kerk te herbouwen op het puin van de oude kerk. Op loopafstand van de kerk achter het voormalige gemeentehuis van Teuven lag in het Gulpdal de vermoedelijke burcht woning van de middeleeuwse heer van de heerlijkheid op de plaats waar nu het woonhuis ligt van de familie Weerts. Deze plaats werd aangeduid als “Gen Hoes” en dat heeft in deze streek altijd betrekking op het versterkte huis van de heer. Ook de oude resten van een boeren hofstede die op die plaats heeft gestaan bevestigen dit vermoeden. Aan het begin van deze oude herenkerkweg vinden we boven de sluitsteen van de pastorie-ingang een mooi kalkstenen reliëf waarop een calvariegroep staat afgebeeld.

Ook in Remersdaal vinden we zo'n middeleeuwse kerksite. Hier lag de kerk eveneens op loopafstand van het voormalige kasteel “het Hoes” op zo'n merkwaardig opgeworpen heuveltje met zijn typisch veelzijdige vorm. Deze voormalige kerkheuvel is nu nog steeds in gebruik als begraafplaats, we kunnen er nog mooie oude kalkstenen grafkruisen bewonderen met namen van echte oude Limburgers. Want Teuven en Remersdaal zijn de enige Voerdorpen die tot het voormalige graafschap en latere hertogdom Limburg hebben behoord. Van het oorspronkelijke “Hoes” is niets meer over. De laatste resten van dit kasteel zouden begin negentiende eeuw verdwenen zijn. Het vierkante gebouw naast de kerk wekt de indruk van een mogelijke hoektoren. Het woonhuis van de hoeve die er nog staat is herbouwd in

1652 door de toenmalige heer van Remersdaal Jan-Hendrik van Eynatten. Zijn wapenschild vinden we op de sluitsteen boven de indrukwekkende massieve toegangsdeur.

De middeleeuwse heren van Remersdaal uit het riddergeslacht Scavedris waren vazallen van de graaf en latere hertog van Limburg. Zij zijn waarschijnlijk al vroeg meegekomen vanuit hun stamgebied het hertogdom Luxemburg naar het in de elfde eeuw nog jonge graafschap Limburg. Vaak beheerde de oude garde het stamslot en kregen de jongeren de verder weg gelegen familiegoederen en rechten onder hun beheer. In de geschiedenis van Luxemburg zijn zij bekend geworden vanwege hun langdurige geschillen met de familie de Maurepas ofwel Mulrepas. In de slag van Wörringen in 1288 komen deze twee riddergeslachten tegenover elkaar te staan waarbij de riddergroepering Scavedries het onderspit moest delven waarna hun kasteel in Remersdaal werd verwoest.

Archeologisch onderzoek.

De gaafheid van de huidige sint Pieterskerk bedekt helaas alle funderingsresten van haar vroege en vroegere voorgangers. Het is mij niet bekend of er bij het graf delven op het omringende kerkhof vondsten zijn gedaan en bewaard zijn gebleven. Het is mogelijk, dat er in het parochie-archief nog aantekeningen te vinden zijn die betrekking hebben op de voorgangers van de huidige kerk. Binnen het kader van deze opdracht is het niet mogelijk om bronnenonderzoek en veldonderzoek te doen. Misschien kan ik dit in de toekomst nog eens oppakken. Het heeft in elk geval mijn belangstelling. Ook over de oude kerk van Remersdaal heb ik op dit onderdeel niets te melden.

Conclusie.

Wanneer we de hier vermelde gegevens nader beschouwen, dan blijkt dat de naam Teuven mogelijk al vroeg wordt vermeld in de bronnen van de abdij Stavelot Malmedy. Ook heeft het Sint Pieters patrocinium in de Maasstreek oude papieren, een kerkstichting tussen de jaren 800 en 1000 behoort tot de mogelijkheden. De parochie zelf maakte aanvankelijk deel uit van het domein van de graaf van Limburg en behoorde daarvoor waarschijnlijk tot het domein van de hertogen van Neder Lotharingen. De aanwezigheid van een laathof in Nurop laat ruimte voor de gedachte dat er ook binnen de moederparochie Teuven bezittingen lagen van het Mariënstift in Aken, en vanuit de laathof zullen er zeker voogdijrechten zijn uitgeoefend. De heer van Teuven zal de kerk, de tienden en het begevingsrecht al vroeg in leen hebben ontvangen. Hij blijkt in de late middeleeuwen in bezit te zijn van het kerkrecht van Teuven en Sippenaken en als heer van Beusdaal beschikte hij weer over een deel van de tienden. De afdracht van een deel van de tienden van Teuven aan het Clermontshof in Remersdaal kan mogelijk gezien worden als een overblijfsel van een oude parochierelatie met Remersdaal of van een gedeelte van dit gebied. Ook het dooprecht dat de pastoor van Teuven in de kerk van Remersdaal bezat kan een overblijfsel zijn van een oude relatie tussen de twee kerken. Mogelijk was Teuven ook hier de moederkerk.

De situering van het kerkgebouw laat ruimte voor een kerk met vluchttorens zoals die ook verder in de Maasstreek te vinden zijn. In de hoge middeleeuwen schijnt de heer zijn “Hoes” of versterkte hof op loopafstand van de kerk in het Gulpdal te hebben gehad. Vermoedelijk op de plaats in de Gievelderstraat waar nu het huis van de familie Weerts is gelegen.

Ten slotte het gegeven dat er onder aan de kerk een toponiem is aan te wijzen “op gen Kaks” waarmee is aangetoond dat er een gerechtsplaats was voor een groter gebied, waarschijnlijk het kerspels van de oorspronkelijke moederparochie.

Tot deze moederparochie Teuven behoorden Beusdaal en Sippenaken en waarschijnlijk ook Homburg en misschien ook Remersdaal of een gedeelte daarvan.

Op grond van deze gegevens kunnen we zo goed als zeker aannemen dat we in Teuven te doen hebben met een vroege kerkstichting, uiterlijk in de tiende eeuw. Archeologisch

onderzoek zou dit in de toekomst wanneer zich daar een mogelijkheid toe aandient moeten uitwijzen.

De kerk van Remersdaal beschouw ik op grond van haar patrocinium en het begevingrecht alsook de eigendom van het tiendrecht als een eigen kerkstichting van de heer van Remersdaal vermoedelijk de familie Scavedris met medewerking van het Marienstift en met steun van hun heer de Hertog van Limburg. Ik denk dat de kerk in de loop van de twaalfde eeuw is gesticht.

Ik acht het aannemelijk dat er voordien al een oudere kapel heeft bestaan die bediend werd vanuit de moederkerk in Teuven. Dit kerkje moeten we naar alle waarschijnlijkheid zoeken in Obsinnich dat in de twaalfde eeuw in oude bronnen wordt vermeld. Deze kapel of kerk was waarschijnlijk nauw verbonden met het kasteel en vrijgoed Obsinnich.

Het dooprecht van de kerk van Remersdaal dat in handen was van de pastoor van Teuven, alsook het deel van de tienden van Teuven dat geleverd moest worden aan het Clermontshof in Remersdaal zouden een aanwijzing kunnen zijn voor een oude relatie tussen de twee kerken.

4) Maaslands romaanse stijl, de vermoedelijke oudste voorganger van de huidige kerken

Al vanaf de achtste eeuw worden er in het Oost Frankische gebied zaalkerkjes gebouwd. Het waren eenbeukige bouwwerken zonder toren en zonder uiterlijke versieringen met aan de oostzijde, bij de meeste kerkjes, een rechthoekig koor. De zaalkerk, die vermoedelijk van Germaanse oorsprong is, had in de meeste gevallen een afmeting van vijf à zeven meter in de breedte en acht tot twaalf meter in de lengte. De vierkante of rechthoekige koorruimte blijkt meestal iets jonger te zijn dan de eigenlijke zaal. Aan deze vroege stenen zaalkerkjes is meestal een ouder houten exemplaar voorafgegaan. Deze zogenaamde paalkerkjes bestonden eigenlijk uit vakwerkbouw. Een houten geraamte met vlechtwerk dat weer met leem werd bestreken.

Uit onderzoek van funderingsresten van de stenen zaalkerkjes blijkt dat er meestal met streekeigen materiaal werd gebouwd zoals veldkeien, ijzerroer en vuursteen. Ook maakte men gebruik van tufsteen dat uit de Eifel werd aangevoerd. Soms werd er materiaal hergebruikt dat afkomstig was van een villa uit de Romeinse tijd, zoals dakpannen, bakstenen en tufsteen. Omdat er in Teuven vermoedelijk al in de negende of de tiende eeuw een kerk is gesticht kunnen we aannemen dat ook hier zo'n stenen zaalkerkje heeft gestaan zoals er gelukkig nog een is te bewonderen in de nabije omgeving in Lemiers bij Vaals.

In Mesch, ook een oud Voerdorp, vinden we nog een mooi voorbeeld van de Karolingische pré Romaanse bouwstijl in het Maasgebied. Met in het metselwerk nog zichtbare laat Romeinse invloeden waaronder het "opus spicatum". Hierbij werden de stenen in een aar- of visgraatvorm gerangschikt. In de zuidgevel van deze kerk vinden we nog voorbeelden van hergebruikt Romeins materiaal zoals ingemetselde tegels en dakpannen. Met name dit goed bewaarde kerkschip geeft ons een indruk van de vroeg Romaanse bouwstijl zoals die ook bij andere oude kerkstichtingen in de Voerstreek zal zijn toegepast zoals in Moelingen en Sint Martensvoeren waar de massieve aan de westzijde gesloten onversierde torens nog herinneren aan die vroege Maaslandse bouwstijl.

Omdat de kerken van Teuven en Remersdaal in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn afgebroken om plaats te maken voor de huidige neogotische gebouwen zijn er nauwelijks nog elementen aan te wijzen die herinneren aan de oude toestand.

In Remersdaal herinnert het intieme oude kerkhof met zijn merkwaardig veelhoekige omtrek ons nog enigszins aan de beperkte afmeting van het kerkgebouw. Vermoedelijk was het oudste deel een zaalkerkje dat in de loop van de tijd wat is vergroot. Uit een intekening op een negentiende eeuwse kadastrale kaart kunnen we afleiden dat het een driebeukig kerkje moet zijn geweest met een voor de Maasstreek zo karakteristieke aan de westzijde gesloten toren. Misschien dat oude kerktekeningen van reparaties en verbouwingen of van oorlogsschade ons nog een nadere indruk kunnen geven van de oude kerk van de aartsbisschop en de vroege Merovingische heilige Genovefa.

In Teuven was de oude kerk in 1822 heropgebouwd. Over het uiterlijk van deze kerk zijn, zoals van veel andere gebouwen in de streek uit die tijd, geen afbeeldingen bekend. Gelukkig is het grondplan van die kerk nog wel terug te vinden op een oude kadastrale kaart. Deze kerk lag in de as van de huidige en was met toren, kerkschip en koor dertig meter lang en twaalf meter breed. Op grond van deze gegevens neemt men aan, dat de vorige kerk al een basilicaal grondplan had met drie schepen. Vermoedelijk is er bij de herbouw in 1822, zoals dat in de andere Voerdorpen nog is waar te nemen, tegen een mogelijk in de kern 12^e eeuw toren een basilicale kerk in neo classicistische stijl gebouwd. De voorganger van het gebouw uit 1822 moet ook al een aanzienlijke kerk zijn geweest want ze schijnt in 1613 al drieschepig te zijn geweest. Bij een dergelijke afmeting aan het begin van de zeventiende eeuw moeten we denken aan een gotische kerk. Die kerk met een vermoedelijk groter grondplan zal eerder een Romaanse kerk met eenbeukige schip hebben vervangen.

In de fundering van de sacristie die tegen het koor is aangebouwd zit nog oude verweerde kalksteen die waarschijnlijk afkomstig is van restanten van de oude kerk.

Gelukkig is er in Teuven nog een voorbeeld bewaard gebleven van Romaanse bouwkunst uit de streek. Het is de toren van de kloosterkerk van de abdij van Sinnich. Deze kloosterkerk werd in 1297 ingewijd door de Cisterciënser bisschop Thomas, ook de abdij van Valdieu was bij die plechtigheid vertegenwoordigd. Voor de oprichting van de abdij had de bisschop van Luik in 1243 zijn goedkeuring gegeven nadat het zusterklooster in Rolduc, waar de nonnen ook al over een eigen kloosterkerk beschikten, tot drie maal toe was afgebrand. Ook de kloosternaam "Fons S. Marie" (Vrouwenfonteine) hadden de zusters vanuit hun convent in Rolduc meegenomen naar Sinnich, getuige de naam van de beek in de nabijheid van hun oude klooster "Frowensipha" dat hier ook weer de betekenis heeft van Vrouwenfonteine. De symboliek van de naam verwijst naar de bron, het moederklooster, waar de dochterabdij aan ontsproten was.

In de zuid gevel van de abdijgebouwen die nog zijn overgebleven zit de Romaanse abdijskerk als het ware ingepakt. De kerktoren is een vierkante constructie van breuksteen onder een tentdak met leisteen. Bovenin de toren aan de zuid- en oostzijde zien we nog gekoppelde rondboogvormige galmgaten in een verdiept rondboogvormig gevelvlak. Ook aan de west- en noordzijde zullen deze galmgaten in het oorspronkelijke bouwwerk zijn aangebracht. Aan de oostzijde van de toren is in het metselwerk nog zichtbaar waar het dak van het kerkschip uit een eerder periode heeft gezeten. De breukstenen in het metselwerk aan de zuidzijde van de abdijskerk zijn nog restanten van deze Maaslands Romaanse stijl, gebouwd met streekeigen materiaal. De plaats van de oorspronkelijke Romaanse vensters is nog zichtbaar onder de oogvormige vensters. Op een aquarel van Schaepkens uit het midden van de negentiende eeuw zijn nog zes Romaanse rondboogvensters te zien. Al met al krijgen we toch een indruk van de vroeg middeleeuwse kerk van Teuven. Een Maaslands Romaanse kerk in breuksteen met een voor het Maasland zo karakteristieke aan de westzijde gesloten toren. Het is mogelijk dat deze toren wat forser en robuuster werd gebouwd dan de toren van de abdijskerk, omdat in de Maasstreek de torens vaak als sterkte of als verschansings- dan wel vluchttorens werden gebruikt. Soms is het oudste deel van de toren een donjon en werd het kerkschip er later tegen aangebouwd, zoals bij de kerktoren van de stad Herve of bij de toren van Millen in droog Haspengouw.

Van de abdijgebouwen is de centrale west vleugel van de bekende Akense architect Johann Joseph Couven het bekijken waard. Omdat de abdij nu in particuliere handen is kunnen we de voorgevel alleen nog vanaf de Dorpsstraat door een oprijlaan bewonderen. Het is een langgerekt gebouw in Luikse Lodewijk XVe stijl met twee bouwlagen en een mansarde- met leisteen bedekt dak. Bezienswaardig is ook het gebogen fronton met daarbinnen rococo ornamentiek rondom het wapenschild van de "bouwheer" abdis Anne Caroline van den Bergh, en het jaartal 1754. Deze abdij voor adellijke dames genoot destijds zoveel aanzien dat de beroemde cartograaf Christiaan Sgroten in zijn Brusselse atlas uit 1573 alleen het klooster Sennich vermeldde, over Teuven werd niet gerept.

5) Van de opmaat van de neogotiek naar een huisstijl van het katholieke België.

Al in de achttiende eeuw ontstaat er in Engeland via de literatuur en de romantische beweging een hernieuwde belangstelling voor de middeleeuwen. Hier beleeft men een wedergeboorte van de gotische stijl in de architectuur. De vroegste neogotiek vind men daar in de Engelse landschapstuinen waarin men vaak kunstmatige ruïnes en gotische paviljoenen bouwde. Men grijpt dan overigens ook terug op andere klassieke stijlen ontleend aan Griekse- Romeinse- maar ook wel Arabische- en Chinese architectuur.

In Frankrijk maar ook in België had de maatschappelijke omwenteling na de Franse revolutie tot gevolg dat kloosters die verbeurd waren verklaard, ontvolkt, en door verkoop in particuliere handen waren gekomen snel in verval geraakten. De gebouwen werden door de plaatselijke bevolking voor andere doeleinden gebruikt en soms zelf geheel of gedeeltelijk gesloopt voor hergebruik van het materiaal. De abdijruïnes zoals die ook in België ontstonden bijvoorbeeld de restanten van de abdij van Aulne en van Villers spraken geleidelijk steeds meer tot de verbeelding, waardoor er een hernieuwde belangstelling ontstond voor de middeleeuwse bouwkunst.

Tijdens de Franse bezetting onder Napoleon wordt merkwaardigerwijs de basis gelegd voor de neogotiek in België. De herwaardering van de middeleeuwse architectuur was een van de middelen waarmee hij zich doelbewust als wettig opvolger van het Ancien regime wilde manifesteren. Hij liet zich kennelijk graag portretteren met een gotisch gebouw op de achtergrond zoals het portret van Napoleon te Gent met de Sint Baafs kathedraal op de achtergrond. Een ander voorbeeld is het werk van de schilder Ingres die hem afbeeldde voor de Sint Lambertus kathedraal in Luik. In dit nieuwe dualisme waarin er naast de nieuw verworven burgerrechten na de Franse revolutie ook ruimte was voor herstel van traditionele waarden werd er een begin gemaakt met het herstel van oude gotische kerken.

Tijdens de periode van het verenigd koninkrijk onder Willem I begint een bouwfase die vooral gericht is op de economische infrastructuur zoals verkeerswegen, waterwegen en fabrieken. Ook wordt er een begin gemaakt met de restauratie en de herbouw van kerken, zoals de herbouw van de Teuvense kerk in 1822. Het neoclassicisme is dan nog de dominante bouwstijl in de religieuze architectuur.

De nieuwe onafhankelijke staat België en de opkomende industrie gevolgd door bevolkingstoename vormen samen een enorme impuls voor het ontwerpen en realiseren van nieuwe bouwwerken. Tot 1865 werkt de invloed van het romantisme door in de bouwstijl. Men grijpt terug op diverse stijlelementen uit vroegere perioden, die men toepast in het ontwerp van een gebouw, het zogenaamde eclecticisme. Ook het neoclassicisme heeft in die periode nog een belangrijke plaats en is onder de neostijlen de voorloper van de neogotiek. In de omgeving van Verviers zijn nog drie vroege voorbeelden van neogotiek aan te wijzen. In Jusleville (Theux) liet de familie Fyon omstreeks 1821 een kapel bouwen door Jozeph Vivroux. Hoewel deze kapel nu tot woning is verbouwd zijn de gotische stijlkenmerken in de bogen en de openingen alsook in het maaswerk nog aanwezig.

In Pepinster bouwde Auguste Marie Vivroux tussen 1835 en 1837 het op de gotiek geïnspireerde kasteel "Les Mazures" in opdracht van Edouard de Biolley, een industrieel uit Verviers.

Een klein neogotisch tuinpaviljoen uit 1837 in de omgeving van de Sint Remacluskerk in Verviers is het derde vroege bouwwerk in die stijl.

Ook in het noord oosten van de provincie Luik was er al vroeg belangstelling voor de neogotiek. Met name in het Duitstalige deel van de provincie liet men zich inspireren door het afbouwen van de Dom in Keulen. Victor Statz die hierbij als architect betrokken was, bouwde onder andere ook de monumentale Sint Jozefskerk in Eupen. Ook de indrukwekkende

klokkentoren van de Onze Lieve Vrouwhemelvaartskerk in Kelmis behoort tot de generatie vroege bouwwerken in neogotische stijl.

De neogotiek als bouwstijl was dus al vroeg doorgedrongen tot de omgeving van de Oostelijke Voerdorpen Teuven en Remersdaal.

In het noorden van België is Ferdinand Berckmans een van de grondleggers van de academische neogotiek. Een van zijn leerlingen Pierre Cuypers zou al spoedig in Nederland de belangrijkste architect van neogotische bouwwerken worden.

De op de gotiek geïnspireerde kerken van omstreeks 1850 zijn vaak rijk versierd met gotische elementen, deze soms uitbundige en popperige ornamentiek komt nog voort uit de romantiek.

Geleidelijk ontstaat er meer behoefte aan een zuivere gotische op het middeleeuwse geloof gebaseerde bouwstijl zonder “heidense” elementen. Een eerste succes van deze beweging is de oprichting in Maastricht in 1863 van het Sint Thomas en Sint Lucasgilde dat de “ware principes van de christelijke kunst” wilde uitdragen. Voor de opleiding van vakbekwame stijlbewuste mensen werden de Sint Lucasscholen opgericht. In 1863 werd er in Gent met medewerking van Baron de Bethune een Sint Lucasschool gesticht. Pas na 1880 werd ook in het bisdom Luik zo’n school opgericht.

Geleidelijk ontwikkelde de neogotiek zich tot een volwaardige kunststroming en vanuit een hernieuwde belangstelling voor de middeleeuwen raakte ook de plaatselijke adel geboeid door de schilderachtige spitsbogenstijl of vroege neogotiek naar Engels voorbeeld.

In Teuven heeft de familie Coenegracht een flink aandeel gehad in de bouw van de huidige kerk, zoals blijkt uit de aanzienlijke schenkingen van deze familie in het kerkinterieur. In Remersdaal zal de familie Fürstenberg zich hebben laten inspireren door de bouwplannen voor een nieuw kerk in Teuven, nadat daar de oude kerk in 1870 door brand was verwoest.

En naar analogie van de middeleeuwen lieten zij zich als weldoeners van de kerk weer begraven, zo dicht mogelijk bij het altaar. Niet meer in de kerk want dat was sinds de Napoleontische tijd verboden, maar wel zo dichtbij als maar mogelijk tegen het priesterkoor.

In Remersdaal ligt toegang van het familiegraf van de Fürstenbergs aan de achterzijde van het priesterkoor. In Teuven ligt het graf van de families Coenegracht en de Sécillon tegen de noordelijk gelegen zijbeuk dichtbij het Maria-altaar.

6) De neogotische Sint Pieterskerk van Teuven.

De kerk is een ontwerp van architect H. Plénus. Ze ligt in de lengteas van de oude kerk en is met toren, kerkschip en koor 40 meter lang en 12 meter breed. Het is een basiliek met een hoog kerkschip met vijf traveeën en daarop aansluitend een even hoog priesterkoor van twee traveeën met een driezijdige sluiting. Het kerkschip heeft een zadeldak dat is gedekt met leisteen.

De kerk heeft een linker- en een rechter zijbeuk onder lessenaars daken eveneens met leisteen gedekt. Aan de zijde van het priesterkoor zijn de zijbeuken afgesloten met een rechte opgaande muur die tevens als scheidingswand dient voor twee in symmetrie aangebouwde sacristieën. Aan de westzijde zijn de zijbeuken halverwege het torenportaal ingeplant waardoor het kerkschip bij de zijbeuken nog met een halve travee wordt verlengd. De buitenzijde van de kerk krijgt op die manier een zijaanzicht van vijf en een halve travee. De zijbeuken worden aan de westzijde afgesloten met een rechte opgaande muur met daarin aan iedere zijde een gotisch venster.

De toren is gedeeltelijk in de westgevel ingebouwd en heeft vier geledingen onder een ingesnoerde naaldspits die met leien is bedekt. Ze is voorzien van overhoeks geplaatste steunberen. Tegen de noord- en zuidzijde van de toren is een polyonaal traptorentje gebouwd. In de voorgevel bevindt zich een spitsboogportaal met boven de ingang een reliëf met de afbeelding van Christus met het heilig hart. Daarboven een spitsboogvenster, een uurwerk en aan elke zijde een spitsboogvormig galmgat.

Het gebouw is opgetrokken in baksteenmetselwerk, gecombineerd met hardsteen voor de plint, lijsten, deur- en vensteromlijstingen en de afdekstenen op de steunberen. In de fundering van de sacristie aan de noordoostzijde zit nog oude kalksteen die mogelijk afkomstig is van de oude kerk.

Waarschijnlijk zijn de bakstenen die nodig waren voor de bouw van de kerk afkomstig van een leemberg die aan de overkant van de dorpsstraat bezuiden de kerk lag, ongeveer op de plaats waar nu het parkeerterrein van de familie Meijers ligt. Op de plaats van de voormalige burgemeesterswoning (momenteel van de familie Meijers) stond aan het begin van de vorige eeuw nog de steenbakkerij met steenoven van Harry Kevers.

Het gebouw heeft spitsboogvormige vensters met maaswerk vervaardigd uit zachte geelkleurige kalksteen.

De driebeukige kerk met ranke westtoren heeft een strakke en sobere vormgeving en is geïnspireerd op de Rijnlandse Gotiek.

Haar ligging bovenop de verhoogde dalrug versterken de ranke naar de hemel gerichte vormen van de toren, het hoge middenschip, en van de lange spitsboogvensters in het koor.

De kerk krijgt daarmee een dominerende plaats in het landschap.

Het gebouw is een voorbeeld van rijpe neogotiek. Het profiel van de ranke toren en de eenvoud van gotische stijlkenmerken, zoals de langgerekte spitsboogvormige met kalksteen omlijste galmgaten en het hoge koor met daarin de lange gotische vensters, zien we ook terug in vroeg werk van Pierre Cuypers. Kijk maar eens goed naar toren en koor van zijn eerste kerk in Wijck Maastricht.

Rondom de kerk ligt een gedeeltelijk ommuurd kerkhof dat als begraafplaats nog in gebruik is. Het gietijzeren grafkruis op een hardstenen voet van pastoor Neven is de moeite van het bekijken waard.

Het interieur van de kerk is zeer bijzonder omdat het gehele kerkinterieur met inbegrip van de wandschilderingen nog authentiek is. Ook hier is de wet op de remmende voorsprong zoals gelukkig bij vele andere zaken in de Voerdorpen nog van toepassing.

Bij het binnengaan van de kerk wordt je blik omhooggetrokken naar de mooie hoge en met bloemversieringen omgeven kruisbooggewelven. Door de flinke spitsboogvensters met transparant glas valt er veel licht binnen waardoor de ruimtewerking van het kerkship goed tot zijn recht komt.

De beuken zijn van elkaar gescheiden door spitsboogarcaden die gedragen worden door ruw gebeitelde hardstenen zuilen met een achtkantige voet met boven gepolychromeerd bladkapiteel. Hierboven lange dunne rode zuilen, de collonetten, die bij de overgang naar de kruisribben weer zijn voorzien van terugkerend gepolychromeerd bladkapiteel. Boven de kordonlijst komen vanuit een centraal punt in de arcades van het triforium 6 goudkleurige stralen omlaag.

De wandschilderingen en decoraties van het bepleisterde interieur zijn in 1902 door de schildersdecorateurs Scheen & Zoon in neogotische stijl aangebracht. In het middenschip boven de arcades staan twee aan twee in médaillons de profeten uit het oude testament afgebeeld. Als eerste aan de linkerzijde de profeet Mozes, vervolgens boven de tweede arcade Malachias en Zacharias, en voor de kooringang Daniël en Ezechiël. Alle afgebeelde profeten uit het oude testament verwijzen naar de komst van Christus die in het priesterkoor op het altaar voor de gelovigen aanwezig is in de gedaante van brood en wijn.

In het koor vinden we vier wandschilderingen twee ervan laten afbeeldingen zien uit het oude testament. Ze zijn voorzien van de volgende teksten: “Sla op de rots en er zal water uit vloeien opdat het volk drinke” en “De Heer sprak tot Mozes zie ik zal U broeden van de hemel doen regenen”. Het is een treffende symboliek van de spijziging van het Volk Gods in het oude testament en de viering van het laatste avondmaal in het nieuwe testament.

De andere twee muurschilderingen rechts in het koor beelden Antonius af die zijn erfgoederen verdeelt onder de armen. Deze was waarschijnlijk bedoeld voor de rijkere Teuvenaars. Op de andere bezoekt Antonius, die door God wordt verlicht, Paulus de stichter van de kluizenaars. Rechts boven de deur van de sacristie staat het wapen afgebeeld van de familie Coenegracht en boven de deur aan de linkerzijde staat een bisschopswapen afgebeeld met daarin de tekst: “Charitas Aedificat”. Mogelijk is dit het wapen van de bisschop die de kerk heeft ingewijd. Achter in de kerk aan weerszijden van het orgel op het doksaal zijn er de afbeeldingen van Sint Cecilia de patrones van de kerkmuziek en van David.

De dagkanten van de spitsboogvensters in het middenschip zijn afwisselend beschilderd met gestileerde florale motieven. Boven de arcades zijn geometrische figuren aangebracht en aan de binnenzijde zijn er weer florale motieven.

De wanden van de zijbeuken zijn tot onder de dagkanten van de vensters beschilderd met een terugkerend patroon van gestileerde bloemen in een bordeauxrode kleur. Hogerop zijn de wanden beschilderd in een beige natuursteenimitatie met rood omlinjende voegen.

De dagkanten van de vensters zijn hier voorzien van groene florale patronen.

De gebrandschilderde vensters werden in 1885 vervaardigd door de glazeniers Nicolas en Zonen uit Roermond. De drie glasramen in het koor tonen de wapens van de familie Coenegracht. Het middelste venster toont boven twee vrouwen en een man, waarschijnlijk Maria en Maria Magdalena met Johannes. Onder het kruis met Christus.

Het rechter venster toont een monnik die bidt tot Maria, daaronder Sancta Eugenia en Sancta Christina met tekst en wapen “Don de Christine Coenegracht”.

Het linker venster heeft bovenin een non die bidt tot het heilig hart van Jesus, daaronder een engel die de heilige Petrus verlost uit de gevangenis, en het wapen met de tekst “Don d’Eugenie Coenegracht”.

De glasramen in de zijbeuken zijn geschonken door pastoor W. Walpot en door parochianen en hebben in het rozet telkens een heilige. Zo worden onder andere Franciscus van Assisie, Petrus de Festinus (steenrots) hier afgebeeld als paus met tiara, Sint Catharina en Sint Anna

afgebeeld. Zeldzaam is ook de afbeelding van Wilhelmus, die de naamheilige was van pastoor Walpot en van de heilige Leopold die waarschijnlijk verwijst naar het toen nog jonge Belgische koningshuis. De vensters zijn kleurrijk en tot in detail mooi bewerkt.

Veel van het kerkmeubilair is gemaakt in het atelier van de firma Ramakers uit Geleen. Bijzonder is het retabel op het hoofdaltaar met daarin neogotische beelden van St. Hubertus, St. Lambertus, St. Lucia en St. Paulus. De beelden zijn vervaardigd in gepolychromeerde eik. Het Sint Petrus altaar in de rechterzijbeuk heeft een Petrusbeeld van gepolychromeerde eik dat is vervaardigd in een Luiks atelier. Het O.L.V. van Lourdesbeeld eveneens van gepolychromeerde eik komt weer uit de werkplaats van Ramakers, zo ook de kerk- en koorbanken die zijn geschonken door de familie Coenegracht.

Bijzonder is ook het beeldhouwwerk van de herenbank met deurtje links voorin de kerk, met pluche bekleding, voor de familie Coenegracht.

De preekstoel is omstreeks 1880 in een Luiks atelier gemaakt en toont vier evangelisten in bas-reliëf. Uit de aantekeningen van pastoor Erkens is nog de volgende anekdote overgeleverd; toen men bezig was de preekstoel in de kerk te plaatsen maakte de uit Zinnich afkomstige kerkmeester Rademecker de opmerking, dat de vier evangelisten “waal hun papieren vergaëte howwe”, want de namen van de evangelisten ontbreken. Op het deurtje van de kansel staat nog een vijfde afbeelding die identiek is aan een van de al afgebeelde personages.

Heel bijzonder en tot nog toe niet beschreven is de in marmer uitgevoerde legfiguur in de vloer van het priesterkoor. Het is een geometrische figuur met in het midden een stervorm van elkaar afwisselende zwarte granieten en wit marmeren langgerekte ruiten. Deze figuur wordt naar buiten toe opgevuld met vierkanten van rode- en okerkleurige marmer. De langgerekte ruiten zijn optisch te verdelen in twee driehoeken. Deze driehoeken staan weer symbool voor het mysterie van de Heilige Drie Eenheid. Boven deze geometrische figuur hing destijds de Godslamp. Een soortgelijke figuur is ook te zien in de vloer van het priesterkoor van de kerk van de stad Herve. Het marmer is afkomstig van Belgische steengroeven.

De inspiratie voor deze vloeren heeft men waarschijnlijk opgedaan in Italië, waar men al sinds de middeleeuwen in vloeren van kerken en kloosters afbeeldingen en figuren in veelkleurig marmer toepaste.

Bedevaart traditie en pastoorsteed.

Vooraan in de kerk links in het koor staat een beeld van Sint Maura, zij werd aangeroepen tegen bloedvloeelingen na de bevalling. Wanneer er na de geboorte van een kind een gedeelte van de placenta of moederkoek in de baarmoeder achterbleef, dan veroorzaakte dit bloedvloeelingen. De vaak toch al verzwakte moeder overleed dan in het kraambed. Dit kwam vroeger bij de vele thuisbevallingen, waarbij men meestal was aangewezen op burenhulp, nogal eens voor. Haar beeld werd in het verleden bezocht door inwoners van Monzen, Moresnet en omgeving. De inwoners van Teuven zelf kennen geen eigen traditie met betrekking tot deze Maura-devotie.

Aan het begin van de 20^e eeuw moesten de pastoor en de kapelaan beurtelings iedere zondag te voet naar het kasteel van Beusdaal om daar in de kapel van het kasteel de zondagsmis te lezen. Beusdaal was toen al gemeente Sippenaeken, maar het hoorde bij de parochie Teuven.

7) De neogotische Sint Heribertuskerk van Remersdaal.

De Sint Heribertuskerk in Remersdaal is tussen 1876 en 1879 gebouwd naar een ontwerp van architect L. Blandot uit Hoei. Het is een driebeukig basilicaal gebouw in Engelse stijl met een rechthoekig koor. Het kerkgebouw is veel speelser van vormgeving dan de Teuvense kerk. Ze is met haar spitsbogenstijl, haar lantaarnachtige torenspits en de kruisvormige pinakels op de zijkapellen een echte tegenhanger. Kennelijk heeft de familie Fürstenberg van het kasteel Opsinnich, als medebouwheren, een kerk willen neerzetten met een eigen karakter en identiteit.

Het is op zichzelf heel bijzonder dat de nieuwe kerk op een ander plaats in het dorp werd gebouwd. Want een historische plaats van een kerk verliet men niet snel. Kerk en begraafplaats waren heilig. Maar het grondplan van de huidige kerk paste niet op de oude plaats. Wel ligt de nieuwe kerk evenals de oude- in de directe nabijheid van het voormalige kasteel van Remersdaal. Verder is het opmerkelijk dat de kerk niet meer op het oosten is georiënteerd maar op het zuid westen. Dit komt overigens wel ten goede aan de lichtinval door het grote onderverdeelde spitsboogvenster in het priesterkoor. Om praktische redenen zal men de kerk hebben georiënteerd op het bestaande wegenplan. En waar de kerk staat kan de boer niet ploegen en grond betekende bestaanszekerheid in een agrarische gemeenschap.

De kerk heeft een driebeukig schip van zes traveeën en een koor van twee rechte traveeën en een vlakke afsluiting, geflankeerd door de sacristie aan de zuid- westzijde en het oratorium van de heren van Obsinnich aan de noord- oostzijde. In de voorgevel aan de noord oostzijde staat een voor de helft in het kerkschip ingebouwde toren van twee geledingen.

De onderste geleding wordt geflankeerd door loodrecht op elkaar gestelde steunberen, daarbinnen een rechthoekig portaal met daarboven een breed spitsboogvenster beide voorzien van een geprofileerde spitsboogvormige omlijsting met puntgevelbekroning.

Aan weerszijde van het portaal zijn in de onderste geleding twee dieper gelegen vlakke traptorens gebouwd onder lessenaars daken en aan de voorzijde voorzien van overhoeks geplaatste steunberen. De toren krijgt hierdoor het uiterlijk van een gereduceerd “West werk”. Het geeft de toren een statig maar tegelijkertijd sierlijk uiterlijk.

De bovenste geleding is achtkantig en is op elke zijde voorzien van een puntgevel met daarboven een ingesnoerde naaldspits met leien bedekt. De achtkantige vorm staat in de bouwkunst symbool voor het wereldlijke in relatie tot de cirkel die symbool staat voor het Goddelijke.

De toren heeft spitsboogvormige galmgaten met maaswerk. Daarboven een cirkelvormige wijzerplaat van het torenuurwerk gevat in een hardstenen omlijsting. Verder gevel ritmering in de vorm van spitsboogvenstertjes, nissen en spaarvelden.

Het gebouw is opgetrokken in baksteen en heeft een hoge bakstenen plint. De muuropeningen, de puntgevels en de afdekking van de steunbeerversnijdingen zijn met hardsteen afgewerkt. Het maaswerk in de spitsboogvensters is van zachte gele natuursteen. Op de puntgevels van de vier dwarskapellen staan hardstenen kruisvormige pinakels.

Boven het portaal is een beeldengalerij met vier heiligen waaronder de paus en martelaar Cornelius. Er is in de streek al een oude traditie rond deze heilige, die vanuit een toespeling op zijn naam “cornus”, door de boeren in noord west Europa werd gezien als beschermer van het hoornvee. Verder werd hij aangeroepen tegen vallende ziekte en tegen kinderstuipen die vaak seskens of sessens werden genoemd. Cornelius was een van de meest populaire heiligen in Vlaanderen. Zijn verering werd vooral gestimuleerd vanuit de abdij van Inde in Cornelimünster bij Aken, waar men ook beschikte over zijn relieken.

In het vlakke opgaande muurwerk van de zijbeuken zijn twee nissen aangebracht met daarin de beelden van de patroonheiligen van de kerk. Wanneer je naar de kerk toe kijkt dan zie je rechts de beeltenis van Sint Geneviève of Geneviève en links die van Sint Heribertus.

Heribert ook wel Herbart genoemd werd omstreeks 970 geboren. Hij was de zoon van graaf Hugo van Worms. Zijn opvoeding en opleiding kreeg hij in de Domschool van Worms en in het klooster Gorze in Lotharingen. Op jonge leeftijd was hij al Domproost in Worms. Al in 994 werd hij door Otto IIIe benoemd tot kanselier van Italië en vier jaar later kreeg hij dit ambt ook voor Duitsland. In 995 werd hij tot priester gewijd. Als raadsman en vriend van Otto IIIe was hij sterk betrokken bij het hervormingsproces van het Heilig Roomse Rijk. Tijdens zijn verblijf in Italië in 999 wordt hij door de paus en door de keizer benoemd tot Aartsbisschop van Keulen. Heribert was bij de translatie (opgraving en bijzetting) van de stoffelijke resten van Karel de Grote in Aken.

Toen de keizer in Italië overleed bracht Herbart diens lichaam en de Rijksinsignes, waaronder de "heilige lans", onder moeilijke omstandigheden terug naar Aken. Daar werd Heribert door Hertog Hendrik van Beieren gevangen gezet als pressiemiddel om een deel van de Rijksinsignes, de "heilige lans" aan hem over te dragen.

Na de begrafenis van Otto IIIe in Aken doet Heribert afstand van het kanselierschap.

In 1002 stichtte Heribert overeenkomstig de wens van Otto IIIe de benedictiene abdijs Deutz op de rechter Rijnsoever gelegen, tegenover Keulen. Ook het kanunniken stift van de Heilige Apostelen in Keulen kwam op zijn initiatief tot stand alsook de stichting van het bisdom Bamberg. Hij stond bekend om zijn vroomheid en om zijn vrijgevigheid. Op 16 maart 1021 is hij in Deutz overleden en is daar ook begraven. Na zijn heiligverklaring (translatie 30 augustus) zijn de stoffelijke resten bijgezet in de Heribert-schrein op het hoogaltaar van de naar hem vernoemde kerk in Deutz.

Zijn feestdag is op 30 augustus en hij wordt aangeroepen om regen te verkrijgen. In hem vinden de boeren van Remersdaal een toepasselijke heilige.

Sint Geneviève werd omstreeks 422 bij Nanterre geboren als dochter van landbouwers. Na de vroegtijdige dood van haar ouders woonde ze bij haar tante in Parijs. Volgens de legende werd ze op aanbeveling van de heilige Germanus van Auxerre al op jonge leeftijd non. Ze leidde een vroom en boetvaardig leven. Bij een inval van de Hunnen in 451 zou ze de stad Parijs op haar voorspraak hebben behoed voor een totale verwoesting. Ook zou de stichting van de kerk van Sint Dionysius in Parijs door haar toedoen tot stand zijn gekomen. Ze is op 3 januari 502 in Parijs overleden. Boven haar graf bouwde Clodovech Ie een kerk die in de twaalfde eeuw door Stefan van Doornik werd herbouwd en vergroot.

Geneviève was tijdens de middeleeuwen in heel Frankrijk een van de meest geliefde heiligen. Helaas werden haar relieken tijdens de Franse revolutie op 21 november 1793 in het openbaar verbrand en werd haar zilveren reliekschrein omgesmolten. En tot overmaat van ramp werd de oude Geneviève kerk in Parijs in 1803 afgebroken.

Op dit moment is de kerk van Saint Étienne-du-mont in Parijs het middelpunt van haar verering. Ze wordt herdacht op 3 januari.

Geneviève wordt afgebeeld als herderin met schepstaf en herderstasje, omdat zij in haar jeugd schapen hoedde. Daarom ziet men haar ook vaak met dieren. Ook wordt ze wel afgebeeld met een brandende lamp in haar hand, (ze stak zonder vlam de kaarsen weer aan die de duivel in de Paasnacht had uitgeblazen).

Als stadspatroon van Parijs komt zij ook voor met twee sleutels. Verder is ze de beschermheilige van de naar haar vernoemde kloosterorde. Daarnaast is zij de patrones van schaapherders, hoedenmakers, kaarsenmakers en van wijnboeren.

Zij werd aangeroepen tegen oogkwalen, deze verering gaat terug op de legende dat zij haar moeder met water waarin haar tranen waren gevallen genas van blindheid die haar getroffen

had omdat zij haar dochter weigerde mee te nemen naar de kerk. In Holset bij Vaals kon men Genevewater verkrijgen.

Bij het binnengaan van de kerk gaat je aandacht vrijwel meteen uit naar het grote spitsboogvenster in de vlakke achterwand van het koor. Deze koorafsluiting met daarin een groot venster, van omstreeks 1880, is typerend voor de Engelse gotische stijl.

In het gebrandschilderde glas ziet men de afbeelding van het kerstkind in een kribbe met Maria en Jozef en bovenin een engel in het centrum. In het tweelicht links daarvan een tafereel van de aanbidding van het kind Jesus door de driekoningen. In het tweelicht rechts staan de herders. In de spitsboog, maaswerk en een roosvenster.

Het is een kleurrijk tafereel, dat door de heldere lichtinval vanuit het zuiden en westen goed tot zijn recht komt. Ook de driekoningen kan men beschouwen als streekeigen heiligen, veel pelgrims trokken naar de Dom van Keulen waar de verering van relieken van de wijze mannen uit het oosten al een lange traditie kende.

Mogelijk schuilt er in dit tafereel nog een verborgen boodschap waarin getoond wordt dat de belangen van alle rangen en standen verenigd worden in dit Christuskind. Daarnaast kan het worden gezien als legitimatie van de maatschappelijke verhoudingen in die tijd, “de koningen” als vertegenwoordigers van de adelstand en “de herders” als vertolkers van de gewone boerenbevolking.

De midden en zijbeuken zijn van elkaar gescheiden door middel van spitsboogarcaden op zuilen met bladkapiteel. Daarboven colonnetten die steunen op engelenhoofdjes. Daar waar de colonnetten overgaan in kruisribgewelven zijn weer engelenhoofdjes aangebracht.

De zijbeuken zijn uitgewerkt als een reeks van dwars kapellen onder zadeldaken voorzien van een spitsboogvenster met maaswerk in gele kalksteen en gebrandschilderd glas. De karakteristiek van spitsbogenstijl komt hierdoor goed tot zijn recht.

Oorspronkelijk had de kerk een bepleisterd interieur waarop neogotische muurschilderingen waren aangebracht. In de periode na 1971 zijn wanden, gewelven en pilaren wit geschilderd. Dit maakt de kerk licht en ruim, het ondersteunt de gotische vormen van de kruisribgewelven.

Ook komen het sierlijk uitgewerkte bladkapiteel en de engelenhoofdjes goed tot hun recht.

Aan de noord- oostzijde van het koor bevindt zich het oratorium van de heren van Opsinnich met daarin een grafsteen, van de familie “d' Eynatten-van Holsyt”, die waarschijnlijk afkomstig is van de oude kerk.

Het neogotische kerkinterieur bestaat uit een retabel op het hoofdaltaar, van onbeschilderd eiken, met daarin de voorstelling van Christus en de Emmaüsgangers, Petrus en Paulus, twee engelen en de Calvarie. Dit werk heeft de datering van 1879.

Er is een zijaltaar met een Sint Jozefbeeld en een- met de beeltenis van Onze Lieve Vrouw. De lambrisering van het koor, met heiligenbeelden in nissen, alsook het koorgestoelte, zijn gemaakt in 1876.

In de preekstoel staan de vier evangelisten afgebeeld. Dit werk dat is gesigineerd door M. Hoeken en C. Jansen en is in 1886 vervaardigd in Sint-Truiden.

Links voorin de kerk is een beeld van het Kindje Jezus van Praag.

Bezienswaardig is ook nog het marmeren doopvont, van omstreeks 1800, met geel koperen deksel.

Bij het verlaten van de kerk kijken we nog even naar de Mariakapel in het torenportaal en eenmaal buitengekomen staan we weer in het mooie groene open landschap van dit oude Limburgse Voerddorp.

LITERATUURLIJST EN BRONNEN

Boeren P.C. Rodensia deel III; leven en denken in het oudste Rolduc 1104-1300; uitg. Ernest van Aelst Maastricht vroenhoven 1944; p 47; 79; 118 en 119 m.b.t vrouwenfonteine

Broers Th.; collectie Theo Broers Moelingen; Foto Teuven- Het Dorp.

Cleven van J., Tyghem van F., Wilde de I., Hozee R. e.a.; Neogotiek in België; Uitg. Lannoo nv. Tielt 1994; p.15-60

Deckers J. Mondelinge mededelingen m.b.t. leemberg en steenoven in Teuven. Alsook het gegeven dat de pastoor en de kapelaan aan het begin van de 20^e eeuw beurtelings iedere week te voet naar het kasteel van Beusdaal liepen om daar in de kapel van het kasteel op zondag de mis te lezen. Beusdaal was toen al gemeente Sippenaeken, maar het hoorde bij de parochie Teuven.

Deliën W.A.M. Die kercke van sinte Michiels tot Enschoot; Bijdrage tot de geschiedenis van het dorp Enschoot in het gebied der Tilburgen; in de Lindeboom jaarboek 1985-86; Uitgave van het gemeentearchief Tilburg; p. 12-26

Diriken P. in samenwerking met Nijssen j.; Palmans R.; Sweron G; Vandenabeele E.; Geogids Voeren; vijfde druk; Uitg. Georeto Kortessem; p. 30-33 en 44-47

Driesen W.; Neogotische bouwkunst in Limburg: van pittoreske spitsbogen naar een katholieke huisstijl; Ons Heem jaargang 40; nr 5; Herfstmaand; p. 124-127.

Duverger Prof. J. kunstgeschiedenis der Nederlanden deel III Uitg. W. de Haan Utrecht en n.v. Standaard boekhandel Antw., Brussel, Gent, Leuven; p.356-360; 366; 367.

Gysseling M. Toponymisch woordenboek van België, Nederland en Luxemburg, Noord Frankrijk en West Duitsland voor 1226 Deel II met indices door dom Floribertus Rommel OSB; Uitg Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek 1960; p 958 Teuven; p 1134-1135 m.b.t. taaldoubletten Remersdaal/Rembierval; p 1139 en 1140 m.b.t. Romaans taaleiland; p 834 m.b.t. Remersdaal.

Hackeng R.; Het middeleeuwse grondbezit van het Sint-Servaaskapittel in Maastricht in de regio Maas-Rijn; Uitg. Regionaal Historisch Centrum Limburg 2006

Hasquin Prof. H. e.a.; Gemeenten van België; Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek; realisatie – la renaissance du livre- 1981.; p.901-902 Remersdaal; p.1086 Teuven p.1941 Gemmenich; p. 2096 Homburg en Plombières; p.2442 Monzen; p.2444 Moresnet; p. 2795 Beusdaal; p. 2796 Sippenaeken; p. 2833 Stavelot; 2948 Verviers;

Heemkring Voeren en omstreken met medewerking van Deken Lemmens, 1991; De kerk van Teuven, met bronvermeldingen.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap; Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur. Deel 14 n 2 Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Voeren; Uitg. Brepols Turnhout 1992;p. XLVIII-LI; p.75-77 en 80-84 m.b.t. Remersdaal; p. 158-163 en 168-172 m.b.t. Teuven.

Minus Servé Maastricht: Mondelinge mededeling m.b.t. walviskaak als gerechtsplaats.

Molemans Dr. J.; Ons Heem jaargang 40; nr. 5; herfstmaand 1986; Kempen-nummer; p.157-159.

Wimmer Otto und Hartmann Melzer; Lexicon der Namen und Heiligen;.Tirolia Verlag Innsbruck Wien 1984 p.359-360 Heribert; p.307 Genovefa.

Seyn de Eug.; Geschied- en Aardrijkskundig woordenboek de Belgische Gemeenten; tweede, bijgewerkte uitgave; deel1; Uitg. Brepols Turnhout; p. XXXIV en XXXVI m.b.t. het ontstaan van de graafschappen Limburg en Luxemburg; deel twee p.1127 Remersdaal.

Smits B. Syllabus cursus “Moeder Maas” Arcus college Heerlen 2002; Roermond m.b.t. Pierre Cuypers p. 1-6

Stichting Limburgse kastelen; Kastelen in Limburg (1000-1800) Burchten en landhuizen, Uitg. Matrijs Utrecht 2005; 380-381. m.b.t “Genhoes” Oud-Valkenburg en Thibald van Voeren.

Sweron G. en Aussems J.M.; De Sint-Pieterskerk van Teuven in haar rijke, historische kader; Uitg. Davidsfonds Voeren 2003.

Sweron G. en Aussems J.M.; De Sint-Heribertuskerk van Remersdaal, in haar rijke historische kader; Uitg. Davidsfonds Voeren 2006

Sweron G. Syllabus Geschiedenis, cursus streekspecialist Voerstreek en omgeving, Provincie Limburg Opleiding en Training, aug. 2005; m.b.t. Heerlijkheid Valkenburg en Thibald van Voeren.

Timmers Prof. Dr. J.J.M.; De kunst van het Maasland; uitgegeven in samenwerking met de stichting Maaslandse Monografieën; Uitg. van Gorcum & Comp n.v. Assen 1971; p.7; 27; 31; p.155-164.

Grote historische provincie atlas; Limburg 1837-1844; Uitg. Wolters-Noordhof Atlasproducties; Limburg en omstreken: kaart van Christiaan Sgroten afkomstig uit de Brusselse Atlas (1573)

Ubachs Dr. P.J.H.; Handboek voor de geschiedenis van Limburg; Uitg. stichting Maaslandse Monografieën, Verloren Hilvesum 2000; p.59 m.b.t herstel christendom door koning Theuderich (511-533); p 99 m.b.t patrocinia; p.71 m.b.t Romeinse heiligdommen p. 103 m.b.t. kapittels en prebenden; p. 121 m.b.t. de monnik Stepelinus en de De miraculis Sancti Trudonis in dit geschrift wordt Remersdaal vermeld, zie ook Gyseling.

Vandegheuchte C. Syllabus Cultuurhistorisch erfgoed en monumentenzorg, cursus streekspecialist Voerstreek en omgeving, Provincie Limburg Opleiding en Training, 22 oktober 2005; p. 4-5; syllabus afbeeldingen p. 24-28 m.b.t. St.-Heribertuskerk

Verdyck D.; Eindwerk Voerstreek 2006; m.b.t de tienden van de heren van Remersdaal.